

МАЙБУТНЄ БОГОСЛОВ'Я В УКРАЇНІ

Матеріали I Всеукраїнської конференції

МАЙБУТНЄ БОГОСЛОВ'Я В УКРАЇНІ

Матеріали I Всеукраїнської конференції
19-20 листопада 2009 р.

Інна Савинська

Майбутнє теології: сучасні томістичні студії релігійно-філософських питань

**Сучасні теологічні (богословські) дослідження
можуть розвиватися лише за умов консолідації**

Обмін досвідом дослідниками різних країн та конфесій дозволяє завжди відповідати сучасності. Спроба осмислення різноманітних релігійних питань, що виникають в умовах сьогодення українського суспільства — це не просте теоретизування, а пошук практичних рішень. Релігія, будучи справою суто індивідуальною, поряд з тим характеризується общинністю, суспільністю, має культурний характер. На сьогоднішній день в Україні насичений конфесійний простір. Однак стосунки між представниками різних конфесій не завжди діалогічні. Хоча саме *діалогічність* сприяє продуктивному вирішенню наявних проблем.

Діалогічність — це не поступки в бік якогось одного віровизнання, що неминуче призводить до створення конфліктної ситуації, а *обговорення питань на дискурсивних засадах*. Діалогічність найбільше сприяє плідному розгляду теологічних питань та вільному розвитку богословських наук.

Подібні рішення стосуються і викладання богослов'я або теології в університетах. У разі православної конфесії мова йде про богослов'я, а у католицизмі та протестантизмі здебільшого використовується термін "теологія". Запровадження викладання богослов'я якоїсь однієї конфесії у вузах України — шлях односторонній і сумнівний щодо результативності. "Нерелігійні люди" поставляться до такого викладання упереджено. Натомість прак-

тикуючи християни, але іншої конфесії, можуть відчуті себе дискримінованими.

Богослов'я (теологія) з точки зору різних конфесій має свої відмінності, але все ж воно об'єднане спільним християнським корінням. Можливо, колись взаємна відкритість дозволить вживати поняття “міжконфесійне богослов'я”, тобто, наприклад, розгляд та розвиток богословських питань, де вчення різних Церков збігається. Це надасть можливість співпраці не лише на богословській ниві, а й у царині освіти. Хоча, з цього боку варто враховувати ще один момент — невідповідність студентів українських вишів до таких нововведень.

У нашій системі освіти існує відповідна альтернатива, яка не торкається болючих релігійних питань віровизнання, а оминає їх у силу своєї позаконфесійності. Мова йде про релігієзнавство. Релігієзнавство досліджує феномен релігії, використовуючи при цьому науковий підхід. Звичайно, деякі дослідники виокремлюють конфесійне релігієзнавство як одну з форм релігієзнавства, однак у викладацькій діяльності більш поширене академічне релігієзнавство, яке виказує толерантне ставлення до всіх релігій через їхній опис. Для богословського викладу характерними є нормативність, доктринальність, підтвердження істинності положень свого визнання (що нерідко і провокує міжконфесійні конфлікти), вказівки на недостатність чи негативні риси інших вчень тощо.

Релігієзнавство, натомість, характеризується секуляризovanістю і неупередженим ставленням до предмета дослідження. Тому воно може претендувати на роль посередника у вирішенні певних міжконфесійних питань. Однак релігієзнавство не замінює теологію, а лише може слугувати пропедевтикою до неї. Натомість, ґрунтом для майбутнього теології у вищій школі може стати релігійне виховання у середній школі. Це надасть можливість появи якісно нових підвалів для організації теологічних факультетів у вишах.

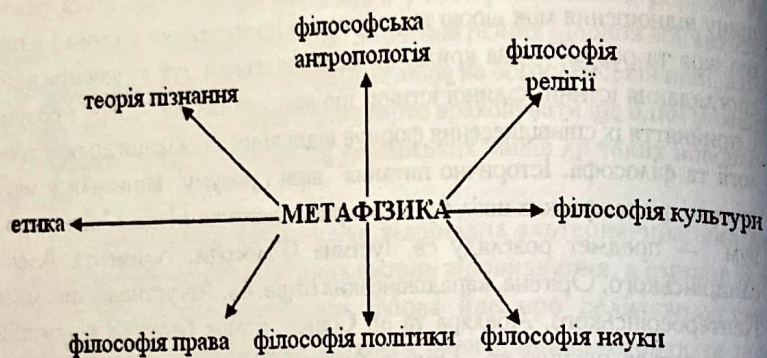
Майбутнє сучасної теології — у “комунікації” з іншими дисциплінами, які вивчають релігію та її феномени

Теологічні факультети мають бути відкриті до викладання гуманітарних дисциплін, зокрема філософії. В ендикліці Йоана Павла II *Fides et ratio* питання взаємодії теології та філософії переноситься в площину відношення між вірою та розумом. Принагідними є слова Папи, що віра та розум — два крила, на яких людський дух возноситься до споглядання істини. Єдиної істини, що має два шляхи — віру і розум. Сприйняття їх співвіднесення формує відповідне ставлення до ролі теології та філософії. Історично питання “віри і розуму” виникали у міру зустрічі філософських шкіл з раннім християнством. Надалі “віра та розум” — предмет розгляду св. Іустина Філософа, Климента Александрійського, Оригена, кападокійських отців, бл. Августина, Ансельма Кентерберійського, Абеяра та ін. Однак, поміж багатьох концепцій вирізняється позиція св. Томи з Аквіну: “Оскільки світло розуму і світло віри походять від Бога, вони не можуть суперечити одне одному” [4, 51]. Віра оснований на розумі, й розум, що скерований вірою, — це і є стосунок між теологією та філософією. Теологія — “слухання” віри, філософія — шлях до розуміння віри. Рух до єдиної абсолютної істини, що є Словом Божим для теології, саме й шукає філософія. Прикладом такої філософії є сучасний томізм, точка дотику філософії та теології, що визнає автономію кожного вчення, але разом з тим і вказує на єдність наук. Саме метафізика класичного томізму — основа філософії, яка запитує про буття і вказує на його Першопричину. Щодо теології, то, позбавлена метафізичного виміру, вона б не мала змоги вийти за межі релігійного досвіду. Прагнення сформувати істинне судження про Бога і висловити універсальну і трансцендентну цінність цієї істини допомагає філософія — тобто метафізика.

“Філософія та релігія завжди взаємопов'язані в реальності, особливо в західній цивілізації, де іудео-християнська традиція у відповідь на погляди, проголошені грецькими філософськими школами, набула систематичної теологічної форми” [2, 8]. Взаємодія ж філософії та теології, за Етьеном Жильсоном, — це не відношення підпорядкування чи злиття. Навпаки, залишаючись са-

мостійними в своїх цілях та завданнях, вони функціонально порівняно здобувають єдину істину.

Проект системи викладання на філософських факультетах (кафедра метафізики) згідно з сучасним томізмом

Особливо вирізняється з-поміж багатьох сучасних релігійних розвідок томізму застосування принципів філософської антропології та філософії релігії. Адже розгляд релігійної проблематики завжди торкається сфери людини. Тобто мова йде про форму сучасної антропології, надбання якої стосуються таких реляцій як “людина-Абсолют”, “віра-розум”, “релігія — акти свідомості” тощо. Зокрема, християнська (а саме католицька) антропологія, у варіанті сучасного томізму, пропонує віднайти медіального посередника у вище визначених відношеннях, який, об’єднуючи, скасує подекуди існуючу протилежність. За приклад обраний саме томізм, бо це реалістичне, а, відповідно, й правдиве пізнання можливих релігійних “подій” і феноменів, яке поєднує віру й розум, теологію і філософію. Класичний томізм переймається нагальними питаннями релігієзнавства, філософії, етики, оскільки розвивається на межі католицької теології, філософії і культурології. Це реакція на сучасний перебіг подій, яка оформлюється у різноманітні школи та напрями всередині самого томізму. Яскраве представлення томізму — Люблінська школа. Засновники Люблінської школи філософії (Мечислав Кромпець і Сте-

фан Свежавський) охарактеризували основну настанову томізму, що полягає у пізнанні світу, який реально існує, а не у поняттєвому творенні речей, людських уявлень чи теорій про них. Таке пізнання відкриває дійсне знання про світ. “...цей підхід був визначений як генетичний емпіризм та методичний раціоналізм” [1, 26], що від простого прямує до складного, від першопочаткового до вторинного. Отже, томізм концептуально становить реалістично налаштоване пізнання, а не штучно сконструйовану теорію. Предметом такого пізнання виступає дійсність. Поза реально існуючими речами немає пізнання світу. Реалізм пізнання — це відокремлення того, що існує (суцього) від неіснуючого, реального від уявного, сконструйованого мисленнєво. Реальне в томізмі — це те, що перебуває у світі речей, а не теорія чи переконання. У такому положенні відчутний вплив аристотелевого конкретного буття-речі, що існує самостійно й детермінує процес пізнання. Самі речі узалежнюють процес пізнання. Спосіб пізнання визначений природою і структурою пізнавального предмету — плюралізмом буття.

Себто, у разі антропології релігії, до уваги береться реально існуюче, емпіричне буття конкретної особи та її релігійного акту. Томізм — не теорія пізнання абстракцій, а методологія конкретного людського досвіду, в якому факт самого “існування” — необхідна умова пізнання. Дійсність із властивою онтологічною структурою підлягає правдивому пізнанню людиною. Особа не творить предмету свого пізнання, а пізнає його. Людська особа постає як *homo aestheticus*, *homo socialis*, *homo oeconomicus*, *homo faber*. Проте для філософсько-антропологічного розгляду релігії людська особа вирізняється як *homo religiosus*. За визначенням Томи Аквінського, релігія — це моральна чеснота, що направляє людину до Бога і становить невід’ємну частину акту справедливості [Сума теології II-II, q. 81, art. 5]. Також можна виділити ще одне томістичне визначення релігії: “Релігія — це своєрідне, свідоме ставлення людини до чогось інакшого і вищого порівняно з нею, це обопільний контакт із кимось (*resp.* чимось), що проявляється у певній поставі й спеціальній людській активності” [3, 365].

Життя особи відбувається в світі інших осіб і речей. Однак воно постає не лише коекзистенційно з життям інших осіб, але й з буттям "Ти"-Абсолюту. Це проявляється у пошуку того, хто міг би відповісти на поставлені питання. Тобто підкреслюється закладена інтенція до Особи, а не до "чогось", як-то світу предметів. Особовість трансцендентного Абсолюту спостерігається в іудаїзмі, ісламі та християнстві. Однак споглядання Абсолюту завжди відбувається окремою людиною, що представляє певну релігію. Досвід присутності Абсолюту, релігійні акти свідомості — це індивідуальний досвід особи, унікальна воля. Чому людина шукає відповіді, звертаючись до Трансцендентного? Істотним елементом кожної релігії є переконання, що життя людини недосконале і далеке від ідеалу. Такий критичний погляд на свою власну природу виникає з морального життя, в якому відкриваються межі людської спроможності. Себто, межі розуму і його пізнання речової дійсності. Так, трансцендентна дійсність потребує чогось більшого за людський інтелект і силу волі. Вона потребує віри. Віра — це той феномен, що дозволяє споглядати та прийняти. У християнстві таке споглядання через віру можливе завдяки Божій милості. Тобто, досягнення Бога відбувається за умови згоди. Основним завданням для людської особи залишається встановити відношення "я-Бог", тобто здійснити релігійний акт.

Релігійний акт — стан Богоявлення і міцної віри?

Що таке релігійний акт, як він можливий? Завдяки чому людська особа своєю вірою споглядає Абсолют і прагне до нього? Відповіді на ці питання сучасний томізм віднаходить в антропології та теології. Цитуючи Макса Шелера, Рудольфа Отто (феноменологія релігії), звертаючись до містичного досвіду святих (зокрема, Катерини Сієнської, Майстера Екхарта, Йоана від Хреста) і до "Суми теології" Томи Аквінського, томісти якомога реалістичніше відтворюють онтологічні основи релігійного акту. Завдяки своїй відкритості до інших філософських концепцій класичний томізм не просто пропонує готові доктринальні відповіді, а пояснює процес

здобуття знання про відповідний феномен, спираючись на надбання здійснених досліджень. Шлях томізму реалістичний, оскільки він розпочинається зі самої людини, яка має відкрити власну створену природу. Саме тоді усвідомлюється, що Бог показує нам своє буття через наше власне існування. Це і відбувається під час переживання релігійного акту.

Отже, розпочинаючи дослідження релігійного акту конкретної особи, спостерігаємо, що це переживання формує, стає основою подальшого духовного досвіду. Пережити — означає відчутти, дійти завершення у власному процесі пізнання. Себто, переживання виступає методом пізнання у релігійному акті, який уможлиблює відкриття не чуттєво даного сакрального феномену.

Тома з Аквіну виділяє два види релігійних актів: ті, які дозволяють "піднятися" до Бога, і ті, що здійснюють контакт з Богом, іншими людьми й речами. Прикладом першого акту є молитва і пожертва, а другого — моральний поступ. У самому релігійному переживанні можна виділити пасивне та активне пізнання.

Пасивне пізнання передбачає контакт з релігійним суб'єктом (сакрум, Бог). Відбувається аналогічно до пізнавальної перцепції. Це здобуття першопочаткової інформації. Проте, натомість, реляції "суб'єкт-предмет" виступає відношення "суб'єкт-суб'єкт". Суб'єкт, на який спрямоване пізнання, є активним, він ніби відкриває запону своєї втаємниченості й дочасового стану. Існуючий досвід світу речей в такому пізнанні не стає в нагоді.

Активне пізнання — це прагнення до особистого контакту з Творцем. У такому "спілкуванні" формується бажання до переживання та єднання з Богом. Людська душа має бути готова до діалогу з Творцем. Підготовка потребує очищення чуттів і духу. В християнській містичній практиці таке очищення описане як "ніч чуттів" і "ніч духу" (св. Йоан від Хреста).

Коли відбувається актуалізація усвідомленого зв'язку з Богом, людина стає готовою до діалогу. Це життя з Богом і в Бозі, яке не лише передбачає певний стан волі, а й її постійну настанову. Це злиття двох особистісних воль, яке не позбавляє самостійності існування. Таке тріступневе пізнання спрямоване на перетворення душі

людини, яке супроводжується участю Святого Духа і можливе не через активність того, хто пізнає, а завдяки дару, милості Божої, що дозволяє відкрити запону незнання.

Відкриття Абсолюту — ласка Божа, що уможливорює рецептивність особи. Це процес Об'явлення, яке передається в явищах чи словах — мовних знаках, що Бог сам про себе повідомляє. Так, у Рудольфа Отто повне пізнання, відкриття предмета (*numinosum*) неможливе. Саме ж переживання характеризується емоційними властивостями, тобто душа "відчуває". Релігійний акт відбувається завдяки здатності душі — *sensus numinis*. Ця властивість дозволяє досягти, встановити контакт із суб'єктом пізнання, а не повністю "схопити" його пізнавальними силами душі. Акт переживання втілений через сакральне почуття. Виділяються такі його види: страх, інакшість і недоступність, подив, відчуття надмірності Абсолюту. Це є почуття релігійної таємниці, що не порівнюється з будь-якими іншими емпіричними почуттями.

У свою чергу, Макс Шелер вказує на інтенційний характер переживання. Переживання — це інтенційне відчуття, що відбувається завдяки "абсолютній" сфері людської душі (можна порівняти з Божою жаринкою Майстера Екхарта). Зрозуміти акт переживання властиво, лише пізнавши суб'єкт, що створює такий стан. Відчуття переживання має природу емоційно-вольову, що пов'язана в свою чергу з вірою і Об'явленням. Сила волі уможливорює пізнання в першій фазі не завдяки чуттям, як у разі предметної перцепції, а завдячуючи милості Божій. Саме поняття милості — місточок від людської душі до Божого Духу. Через милість відбувається релігійне особове пізнання, яке виключає звичні відчуття. Милість свідчить про те, що Бог прагне нашого пізнання. Себто суб'єкт, який пізнають, будучи дійсною Особою, вимагає від того, хто пізнає, вольових характеристик.

Підбиваючи підсумки, варто визначити, що еклектичний томістичний метод створений завдяки світлу розуму, яке запалила справжня віра. Розглянутий приклад дослідження томізмом релігійної теми — це результат розвитку католицької теології на базі реалістичної філософії (антропології). Томістична філософія впли-

нула на цілу християнську філософію. З'явилась нова форма в системі викладання обох дисциплін. Зокрема, надбання Люблінської школи філософії — розробка циклу релігійно-філософських дисциплін. Звичайно, Люблінська школа класичного томізму — це філософська школа, що завдячує своєю появою католицизму; втім, вона відповідає на головні питання не тільки філософії, а й теології. Так і відбувається поєднання істин "розуму" та істин "віри", які через діалогічність та відкритість створюють сучасні шляхи до єдиного існуючого Бога.

Список літератури:

1. Maryniarczyk A. *Tomizm. Dlaczego?* — Lublin: PL SITA, 2001. — 100 s.
2. Smith E. John. *Doświadczenie i Bóg.* — Warszawa: Instytut wydawniczy PAX, 1971. — 215 s.
3. Zdybicka Zofia J. *Człowiek i religia* // Krapiec M.A. *Ja — człowiek.* KUL, Lublin, 2005. — 365 s.
4. Фома Аквинский. *Сумма против язычников.* В 2-х книгах. Книга I — М. И.Ф.Т.И. — 2004 — 440 с.

Інна Володимирівна Савинська — магістр філософських наук, аспірантка Київського національного університету ім. Тараса Шевченка (кафедра філософії).

The future of theology: contemporary study of religious and philosophical issues by Inna Savynska

Summary

The article is devoted the review of classic Thomism (in the version of Lublin school) which is the modern example of answer for questions about: forming of interconfessional space, openness of humanitarian (philosophical) disciplines and project of the teaching system on the Philosophical department.